

WILLIAM R. VEDER

AN AUTOPSY OF SLAVONIC TEXT TRANSMISSION

Over the past 50 years, I have been studying the transmission of texts in the *Slavia slavonica*¹ from simple copying to the production and reproduction of structures in books. Such text-centred approach uncovers phenomena like *flat*,² *sibling*³ and *twofold*⁴ transmission, *compilation*⁵ and *revision*,⁶ which are unnoticeable in the traditional approach focussing on manuscripts in their historical and local context and aiming to find criteria to date and localise them. The time has now come to find out whether both approaches are complementary or not.

I propose to do so by analysing the variation in the witnesses to a brief text, 417 words long (447 if numerals are verbalised) in two South Slavic and four East Slavic copies dated from the second half

(¹) The overdue reformulation of the dichotomy *Slavia romana* ~ *Slavia orthodoxa* in non-confessional terms as *Slavia latina* ~ *Slavia slavonica* belongs to Sante Graciotti, *Slavia orientale e Slavia occidentale. Contenziosi ideologici e culture letterarie*, in *Lo spazio letterario del Medioevo*, 3. *Le culture circostanti*, III. *Le culture slave*. A cura di M. Capaldo. Salerno Editrice, Roma 2006, pp. 75-144.

(²) See В. Р. Федер, *Плоская традиция текстов*, “Palaeobulgarica”, 36 (2012) 4, pp. 98-109.

(³) See W. R. Veder, *Utrum in alterum abiturum erat?* Slavica, Bloomington 1999, pp. 88-149; Id. *Версии или текстове?*, “Старобългарска литература”, 59-60 (2019), pp. 199-220.

(⁴) See W. R. Veder, *Twofold Transmission*, “Pegasus Oost-Europese Studies”, 29 (2017), pp. 659-671; in Bulgarian @<academia.edu>.

(⁵) See W. R. Veder, *At the Crossroads of Slavonic Compilations*, “Russian History”, 44 (2017), pp. 298-313; in Bulgarian @<academia.edu>.

(⁶) See У. Р. Федер, *Псевдо-Атанасий Александрийски: Въпроси и отговори*, 1. Университетско издателство, Шумен 2016, pp. 53-69; W. R. Veder, *Slavonic Text Production, Transmission and Edition*, “Orientalia Lovaniensia Analecta”, 276 (2018), pp. 251-276.

of the 13th to the end of the 16th century. It is a Greek compilation⁷ from the *Vita Deiparae*⁸ by Epiphanius the Monk, translated into Slavonic separately from the full *Vita*.⁹ The translation faithfully reproduces the structure of the compilation, but a number of readings show it to have been originally closer to the *Vita* in text (readings added or substituted from it are underlined).

Slavonic witnesses:¹⁰

- A Athens UL Sem.Byz.Phil. 39 (SR, 1250-1300), f.3v-5
- B Berlin SBPK Slav.Wuk 48 (BG, 1300-1350, ed. Miklas 2006)
- T Moskva RGB F.304/I nr.760 (RU, 1400-1500), f.278-279v
- D Moskva RGB F.173.I nr.50 (RU, 1500-1600), f.49-50
- Z Moskva GIM Sin.996 (RU, 1535-1565), f.958d-959b
- M Kiev NBU Mel.m.p.119 (UA, 1590-1596), f.291v-293

ATM are witnesses to a 10th c. Bulgarian Glagolitic compilation *Book on the Trinity and on Faith* (*Книга о Троицѣ и о вѣрѣ*), Z is a witness to a 13th c. Bulgarian Glagolitic compilation *Golden Chain* (*Златна верига*, Russian: *Златая цепь*), which incorporates much of the *Book on the Trinity and on Faith*; BD transmit excerpts from either. A lacks 6-7, D 0-3 (first two lines).

(⁷) Ed. ἀρχμ. Αγαθάγγελος Ξερουχάκης. *Τὰ σύσσημα τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ποίημα Ἐπιφανίου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου*, “Θεολογία”, 11 (1933), pp. 343-35, (hereafter – γ). At the end of γ, a compilation from *Vita* 13-14 (30-32) is added, but was apparently not translated into Slavonic.

(⁸) CANT 91, BHG 1049, BHBS 15.08:7, ed. Giovanni A. Mingarelli in: Giovanni C. Amaduzzi (ed.), *Anecdota litteraria ex mss. codicibus eruta*, t. 3. Roma 1773, repr. PG 120, col. 185-216; reed. by Albert Dressel, *Epiphanii monachi et presbyteri edita et inedita*. Brockhaus et Avenarius, Paris-Leipzig 1843, pp. 13-44 (hereafter – β, Dressel’s section numbers in parentheses).

(⁹) The earliest MS was discovered and published by Красимир Станчев, *Един неизвестен фрагмент от апокрифен сборник и някои проблеми на апокрифната литература*, “Старобългарска литература”, 15 (1984), pp. 126-143. The full *Vita* is published by П. И. Саваитов, *Великие Минеи-Четьи...*, 1. С.-Пб. 1868: cols. 363-379, and И. Я. Порфирьев, *Апокрифические сказания о новозаветных лицах и событиях*. С.-Пб. 1890, pp. 295-311.

(¹⁰) Provenance is indicated by international automobile plate abbreviations.

Θ β 0(0)

γ Τὰ σύσσημα τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.
Ποίημα Ἐπιφανίου μονάχου καὶ πρεζβυτέρου.

A сѣго епифаніа мниѡа и прозвѣтера ѡ знаменнѣхъ нѣрава и ѡбраза

B епѣфаніа мниѡа· и прозвѣтера· ѡ знаменнѣхъ нрава· ѡбраза же

T епифанїа мниѡа прозвѣтера ѡ знаменїи^x нрава·

Z епифанїа мниѡа^a и про^zвн^zтера о знаменїи^x нрава

M епифанїа мниѡа и прозвѣтера О знаменїи^x нрава·

A и възраста прѣстыиѣ вл^aѣце наше бѣе при^zдвы мѣриѣ·

B и възраста· прѣстыиѣ вл^aѣце наше бѣе·

T и в^zраста прѣ^zтыа вл^aѣца нашеа бѣа·

Z в^zраста вл^aѣца бѣа·

M и възраста прѣ^zтыа вл^aѣца нашеа бѣа·

The translation reflects a title closer to the *Vita*, starting with Ἐπιφανίου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου περὶ and lacking καὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ (see 4:0 below).

I β 6(13)

γ Ἴνν δὲ ἀφορισμένος τόπος ἐν τῷ ναῷ Κυρίου πλησίον τοῦ εὐωνύμου

A Бѣше оубо ѡлоуѣено мѣсто въ храмѣ г^aни· близъ лѣвѣе страны

B Бѣше ѡбо ѡлѡѣено мѣсто въ храмѣ г^aни· близъ лѣвѣе страны

T Бѣше ѡбѡ ѡлѡѣено мѣстѡ в храмѣ г^aни· близъ лѣвѣа страны

Z Бѣаше оубо ѡлѡѣено мѣсто в^z храмѣ г^aни· бли^z лѣвѣ^a страны

M Баше оубо ѡлѡѣено мѣсто в^z храминѣ г^aни· близъ лѣвѣа страны

γ τοῦ θυσιαστηρίου μέρους, ἔνθα εἰστήκεισαν αἱ παρθένοι μόναι·

A жрътвѣника· идѣже стоахоу тѣкмо· дѣѣ едины·

B жрътвѣ^zника· идѣже стоахѣ тѣкмо дѣѣи единыѣ·

T жертвѣника· їде^x стѡахѣ тѣкмѡ дѣѣи едины·

Z жертвеника· идѣ^x стоахѣ токмо дѣѣи едины·

M жрѣтвоника· идеже стоахѣ ток^zмо дѣѣи едины·

γ καὶ αἱ μὲν ἄλλαι παρθένοι μετὰ τὴν σύναξιν καὶ ἀπόλυσιν πᾶσαι

A ины же оубо дѣѣи по сконѣанїи пѣнїа·

B иныѣ же ѡбо дѣѣи по сконѣанїи пѣнїа· и по ѡшьствѣи ѣлѣкѣ· в^zсе

T иныа * ѡбо дѣѣи пѡ сконѣанїи пѣнїа пѡ ѡшьствѣи ѣлѣкѣ· вса

Z иныа * оубо дѣѣи по сконѣанїи пѣнїа· по ѡшьствѣи ѣлѣкѣ вса

M иныа оубо дѣѣи· по сконѣанїи оубо пѣнїа по ѡшьствѣи ѣлѣкѣ· всѣ

γ ἀπήεσαν πρὸς τοὺς ἰδίους· ἡ δὲ Μαρία προσεκαρτέρει φυλάττουσα

A ѡхождахоу кѣждо въ свои домѣ· марїа же ѡстаѣше

B ѡхож^aахѣ кѣж^aо въ свои си· марїа же ѡстаѣше· и прѣбываше

T ѡхож^aахѣ кѡж^aо в^z свѡа си· марїам^z же ѡстаѣше и прѣбываше·

Z ѡхож^aаахѣ^z кож^aѡ в^z свѡа си· марїам^z же ѡстав^zши и прѣбываше

Μ ὤχοζ^αααχ^κ κ'ζждо в'з своа си· м'рїа же стоаше и пребывааше·
 γ τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸν ναόν· ἐξυηρετοῦσα καὶ τοῖς ἱερεῦσιν.
 Α βлюдоуци ц'ркѣ и ж'ртвника· слоужеци иер'внмь·
 Β βлюдаци ц'ркѣ· и ж'ртв'ника· и слоужеци еревнмь·
 Т βлюдаци ц'ркѣ и ж'ртвеника· и слоужаци ἰωρ'βω^м·
 Ζ βлюδ'ци ц'рковъ· и жер'твеникъ· и слоужаше ереω^м·
 Μ βлюδ'циε ц'рковъ и жр'тзовника· и сл'ужаци ιερεωνμъ·

2 *ibidem*

γ Τὸ δὲ ἦθος αὐτῆς ἦν τοιοῦτον· σεμνὴ κατὰ πάντα καὶ ὀλιγολόλος,
 Α н'рав' же не сицѣ б'ѣ· тиχα по всемоу· малогл'лива·
 Β н'равъ же еѣ сицѣ б'ѣ· тыча по в'семоу· малогл'ываа·
 Т нрав же еа сице б'ѣ· тиχα пω всемъ· малогл'лива·
 Ζ нравъ * еиа сице б'ѣ· тиχα по всем'δ· малогл'лива·
 Μ нравъ же еи сице б'ѣ· тиχα по всем'δ· малогл'лива·
 γ ταχυπήκοος, εὐπροσήγορος, ἀπαρρησίαστος πρὸς πάντα
 Α скоропослоушлива· блгопривѣтлива· ст'зимива кь всакомоу·
 Β скоропослоушлива· блгопривѣтлива· стидлива кь всакомоу·
 Т скорпосл'шлива· блгвпривѣтлива· срам'жлива кω всакωμ^κ
 Ζ скоропослоушлива· блгопривѣтлива· срам'лива к'з всакωμ'δ·
 Μ скоропосл'шлива· блговѣтлива· срама*лива· к'з всакωμ'δ·
 γ ἄνθρωπον, ἀγέλαστος, ἀτάραχος, ἀόρητος, τιμητικὴ,
 Α ч'лвкоу· несъм'жлива· несмоуцена· негн'влива· поч'тива·
 Β ч'лвкоу· нес'м'жлива· нес'м'цена· негн'влива· поч'стива·
 Т ч'лвк^κ· несм'жлива· несм'цена· негн'влива· пωч'т'ва·
 Ζ ч'лк'δ· несм'шлива· несм'цена· негн'влива· почестива·
 Μ ч'лкоу· несм'шлива· несмоуцена· негн'влива· поч'тива·
 γ τιμῶσα καὶ προσκυνοῦσα πάντα, τὴν ἡλικίαν μέση· τινὲς
 Α покла^мюци се всѣмъ· възрастом' же ср'бднимь·
 Β почитаѣци и покланаѣци са всемъ· възрастомъ ср'бднимъ· н'бции
 Т пωчитааци и пωкланааци ^с всѣмъ· в'зрастω^м сре^ании^м· н'бции
 Ζ почитаюци· и покланаюци ^с всѣмъ· възрастом' же сре^анимъ· н'бции
 Μ почитаюциε и покланаюциε са всѣмъ възрастωμъ сре^анимъ· н'бции
 γ δέ φασιν πλέον ἔχειν τοῦ μέσου· σιτόχρους,
 Α смагла
 Β же р'ше бол'ми паѣе ср'бднаго· възрасть имѣции· с'магла
 Т жи р'ша· бωлми паѣе сре^анагω· в'зраста имѣца· смагл'а
 Ζ * р'ша· больми па^с сре^ана^г· в'зраста имоуци· смагл'а
 Μ же р'ша· бол'ми паѣе сре^анаго· възраста имоуца· смагла
 γ ξανθόθριξ, ξανθόμματος, εὐόφθαλμος, μελάνοφρυς, ἐπίρρινος,

- А лицемъ· роуца власы· бл̄голѣпнѣ ѳрьнѣ бръви· носъ
 В лицемъ роуца власни· роуцѣ ѿѳи бл̄голѣпнѣ· ѳрьнѣ бръвын· носъ
 Т лице^м· роуца власы· роуцѣ ѿѳи бл̄голѣпнѣ ѳрьнѣ бръвни· носъ
 Z лице^м· рѣса власы· рѣсы ѿѳи· бл̄голѣпни· и ѳерни брови· носъ
 М лицемъ· рѣса власы· рѣсыи ѿѳи· и бл̄голѣпни· ѳръни бръви· носъ
 γ μακρόχειρ, μακροδάκτυλος, μακροπρόσωπος, χάριτος
 А похиль· роуцѣ и прѣсти длъзи· бл̄гдти
 В похиль· рѣцѣ длъзѣ прѣсты длъзыни· длъго лице· бл̄г^ати
 Т пыхылъ рѣцѣ длъзѣ прѣсти длъзи· длъгымъ лицемъ бл̄г^ати
 Z похиль· рѣцы долзи· прѣсти долъзи· долгомъ лицемъ· бл̄годати
 М похиль· рѣцѣ длъзѣ· прѣсти длъзи· длъгимъ лице^м· бл̄г^ати
 γ θείας πεπληρωμένη· ἄτυφος, ἀσχημάτιστος, ἄβλακος,
 А бѣиѣ испльнена· небоуѣава· невелиѣава ризами·
 В бѣиѣ испльнь· небоуѣава невелиѣава ризамы· бл̄го^дмна·
 Т бѣиѣ испльнь· невелиѣава· невелиѣава ризами· бл̄гоу^дмна·
 Z бѣиѣ исполнена· небоуѣава· невелиѣава ризами· бл̄го^дмна·
 М бѣиѣ испльнь· невелиѣава· ни велиѣава· ризами· бл̄гоу^дмна·
 γ ταπεινώσιν ὑπερβάλλουσαν ἔχουσα· ἰμάτια αὐτόχροα
 А нь самор^аныя влзны
 В с^мѣрениѣ попрѣмноуѣ имѣци· ризы ѿ самород^ниѣ вльни
 Т смѣрениѣ попрѣмноуѣ имѣци· ризы ѿ самор^аныя влзны
 Z смиреніѣ попрѣмноуѣ имѣци· и носаци и любаци ризы
 М смиреніѣ попрѣмноуѣ имѣци· ризы ѿ самор^аныя влзны·
 γ ἔχουσα καὶ φοροῦσα καὶ ἀγάπουσα·
 А имѣци и носаци и любаци· іакоже сама вльна бѣиваетъ
 В имѣци и носаци и любаци· іакоже вльна сама бѣдетъ
 Т имѣци и носаци и любаци· іакоже вльна сама бѣде^т
 Z ѿ самор^аныя волны· іакоже вльна сама боу^а
 М имѣци и носаци· и любаци· іакоже сама вльна бѣдетъ
 γ
 А вбразомъ· а не хитристю вблагрена·
 В лицемъ· а не цвѣтмы и хитростыми вблагрена· или всинена·
 Т лице^м· а не цвѣты и хитростыми вблагрена· или всинена·
 Z лицемъ· а не цвѣты и хитростыми вблагрена· или всинена·
 М лицемъ· а не цвѣты и хитростыми вблагрена или всинена·
 γ ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἅγιον μαφόριον αὐτῆς.
 А іакоже свѣдѣтельствоуѣтъ с^тыи не имфоръ· рекше манѣтиа·
 В іакоже свѣдѣтельствоуѣтъ· и еѣ имфоръ· рекше манѣтиа·
 Т іак^ж и свѣдѣтельствоуѣтъ· с^тыи еа ѿм^фр^ѣ· рекше манѣиа·

В сѣномъ своимъ и гѣмъ бѣмъ сътвори лѣтѣ. лѣтѣ и съложивъ имаши.
 Т сынѡмъ свѡимъ гѣмъ бѣмъ створи лѣтѣ. лѣтѣ и сѡложъ имаши.
 D сѣнѡмъ своимъ и бѣнѡмъ сътвори лѣтѣ. лѣтѣ и сло* имаши.
 Z сѣнѡмъ своимъ и гѣмъ бѣмъ створи лѣтѣ. лѣтѣ и сложи имаши.
 М сѣнѡмъ своимъ сътвори съ гѣмъ нашимъ. лѣтѣ. лѣтѣ. Число же имаши.
 γ ται τεσσαράκοντα ὀκτώ. Καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν ἐν τῷ οἴκῳ Ἰωάννου
 А и по възнесеніи въ домоу ивана
 В мѣ: лѣтѣ. и по възненіи гѣи: въ домоу ивана
 Т мѣ: лѣтѣ. и по възнесеніи: в домѣ ивана
 D мѣ: лѣтѣ. и по вознесеніи в дома — —ОАИИ
 Z мѣ: лѣтѣ. и по вознесеніи в домѣ ивана
 М лѣтѣ. мѣ: и по възнесеніи гѣи в домѣ иванѣ
 γ τοῦ Θεολόγου ἔτη εἴκοσι τέσσαρα· ὁμοῦ ἑβδομήκοντα δύο.
 А бѣсѡловѣца: прѣбы: лѣтѣ: кѣ: дондѣже прѣстави се: такоже бзѣти
 всѣхъ лѣтѣ живота іеѣ: ѡ: и: бѣ:
 В бѣсѡловѣца: прѣбы: кѣ: лѣтѣ: дондѣже прѣстави са всѣхъ лѣтѣ: ѡбѣ:
 Т бѣсѡлѡ^{бѣ}: прѣбы: лѣтѣ: кѣ: дондѣже* прѣстави: всѣхъ* лѣтѣ: ѡбѣ:
 D бѣсѡлѡ^{бѣ}: прѣбы: кѣ: лѣтѣ: дондѣже* — —рѣстави: всѣхъ лѣтѣ: ѡбѣ:
 Z бѣсѡлова прѣбы: лѣтѣ: кѣ: дондѣже* прѣстави: всѣхъ* лѣтѣ: ѡбѣ:
 М бѣсѡлова прѣвысть: кѣ: лѣтѣ: дондѣже прѣстави са всѣхъ же лѣтѣ: ѡбѣ:

4:0

γ Τὰ σύστημα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
 А знаменина гѣ нашего іѣ хѣа:
 В знамение гѣ нашего іѣса хѣа:
 Т знаменіе гѣа нашего иіѣ хѣа:
 D знаменіе гѣа н—шегѡ иіѣ хѣа
 Z знаменіе гѣа ншеѣ іѣса хѣа
 М Знаменіе ѡ пѡдобіи и взраста гѣа нашего иіѣ хѣа:

4 β 15(34)

γ Ὁ δὲ ἐμὸς Χριστὸς καὶ Θεὸς ἦν ὡραῖος τῇ ὄψει σφόδρα· τὴν
 А Мои же хѣб: бѣб: бѣб ѡбразомъ красень зѣло.
 В Мои же хѣб и бѣб: бѣб ѡбразомъ красень зѣло.
 Т Мои же хѣс и бѣб: бѣб ѡбразѡмъ красенъ зѣлѡ.
 D Понеже хѣс и бѣб: бѣб ѡб—о^м красенъ зѣло
 Z Мои * хѣс и бѣб: бѣб ѡбразомъ красенъ зѣло.
 М Мои же хѣс и бѣб: бѣб ѡбразѡмъ красѣно зѣло.
 γ δὲ ἡλικίαν ἠγουν ἀναδρομὴν τοῦ σώματος ἕξ πόδων τῶν τελείων,
 А възрастомъ же рекше вѣистостию телесноу шесть стопъ свръшенъи:
 В възрастомъ же рекше высоты тѣлесѣ: шѣ: стопъ свръшь

T $\text{взр\text{а}стwmь}^*$ рекше высотнѡ телесе· шесть стwпѣ св'ршенъ·
 D $\text{взр\text{а}сто}^m$ же рек'ше высотнѡ телесѣ· $\bar{\text{с}}$ · стwⁿ с'звр'шены·
 Z $\text{взр\text{а}сто}^m$ же рекше выcотѡю т'блесе· $\bar{\text{с}}$ · стoⁿ с'звер'шен'ны·
 M $\text{взр\text{а}стwmъ}$ же ре^kше выcотѡю телеси· $\bar{\text{с}}$ · стwпѣ с'звр'шеныхъ·
 γ ἐπίξανθον ἔχων τὴν τρίχα καὶ οὐ πάνυ δασεῖαν, μᾶλλον μὲν οὖν
 A нарѡусь власъи не вельми гоусѣи· паѣ же
 B с'звр'шен'ныхъ· нарѡусими власии· и не вел'мѣ г'дсти· паѣ же ѡбо
 T нарѣсымѣ власы· и не велми г'жеты· паѣ * ѡбw
 D нарѣси имѣа власы· и не велми г'жеты паѣ же оубо
 Z р'дсы имыⁿ власы и не вельми г'дсты· паѣ * оубо·
 M р'дсы власы и не вел'ми гоусты паѣ же ѡбо
 γ πρὸς τὸ οὐλον ἀποκλίνουσαν· τὰς δὲ ὀφρῦς μελαίνας καὶ οὐ πάνυ
 A къ выи приложены· бр'вы же ѣр'ни не з'блo
 B къ выи пр'вклон'ныи· бр'вы же ѣр'нѣ и не з'блo
 T къ выи прикловнены· бр'ви * ѣр'нѣ и не з'блw
 D къ выи преклонен'и· бр'ви ѣр'нѣ не з'блo
 Z къ выи преклонены· бр'ви же ѣр'ны· и не з'блo
 M къ выи приклонены· бр'ви же ѣр'ни· и не з'блo
 γ ἐπικαμπεῖς, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπιξανθίζοντας καὶ χαροποὺς, εὐόφθαλ-
 A присѡупленъи· wчи нарѡусь радостнѣ· и бл'гл'бп'нѣ·
 B посѡупленѣ· wчи нар'дсѣ радост'нѣ и бл'голеп'нѣ·
 T посѣпленѣ· wчи нарѣсѣ рад'стнѣ и бл'гwл'бпнѣ·
 D посѣпленѣ оочи· радост'нѣ· и бл'гол'бпнѣ·
 Z посѣплени· оочи на радостнѣ и бл'гол'бпни·
 M посѣплени· очи нар'дсѣ радостнѣ· и бл'гол'бпнѣ·
 γ μος, ἐπίρρινος, ἐπιξανθίζων τὸ γένιον, μακρὰν ἔχων τὴν τρίχα,
 A носъ похиль· брадоу дългоу имзи·
 B носъ похиль· нарѡусѣ браде· дългоу имѣ и г'дстоу·
 T носъ пwхы· нарѣсѣ брадѣ· дългоу имы и гоустѣ·
 D но· похиль· брадѣ дългѣ имы и г'жстѣ·
 Z носъ дол'гъ· нар'дсоу брадѣ долгѣ имы и г'дстѣ·
 M носъ похиль· нар'дсо брадою· дългѣ имыи и г'дстоу·
 γ οὐδέποτε γὰρ ξηρὸς ἀνῆλθεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐδὲ χεῖρ
 A и во николиже бритва възиде на главоу и на брадоу его· ни рѣка
 B и во николиже бритваа не възиде на главѣ его· ни рѣка
 T и wв никwлиже бритва не възы^а на главѣ егw· ни рѣка
 D и во николиже бритва не възиде на главѣ его· ни рѣка
 Z и во николиже бритва не възиде на главѣ его· ни рѣка
 M и во николиже брѣства възиде на главѣ его· ни рѣка

γ ἀνθρώπου, πλὴν τῆς μητρὸς, αὐτοῦ νηπιάζοντος·
 A ѿлѡѡа вѡзиде на нь· свѣнь мѣре его егда бѣ млада·
 B ѿлѡѡскаа· свѣнь мѣре его егда бѣ млада·
 T ѿлѡѡка· свѣне мѣре егѡ· егда бѣ мла·
 D ѿлѡѡска свѣнь мѣре его· егда бѣ мла·
 Z ѿлѡѡска свѣне мѣри его егда бѣ мла·
 M ѿлѡѡкаа· свѣно мѣри его· егда бѣ мла·

5 *ibidem*

γ ὀλίγον ἐπικλίνων τὸν αὐχένα, ὥστε μὴ πάνυ ὄρθιον, καὶ ἐντεταμένην
 A мало напoкло[не]нь взиeю· iакоже и прoста не зѣло имѣти
 B мало наклонeнь выeю· iакоже не зѣло прoста и прoтaжeна
 T малw наκλwнeⁿ выeю· iакwже не зѣлw прoста и прoтaжeна
 D мало на[^]κλoнeнз выeю· iакo* не зѣло прoста· и прoтaжeнзна
 Z мало наκλoнeнз выeю· iакo* не зѣло прoста и прoтaжeна
 M мало нeпoκλoнeнз выeю· iакo* не зѣло прoста и прoтaжeна
 γ ἔχειν τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος· σιτόχρους, οὐ στρογγύλην ἔχων τὴν
 A прoтeжeна вѡзрaста телeснагo· смагло и нeκpоyгло имѣиe
 B имѣтѣи вѡзрaста тѣлeснaгo· смагло и нeκpоyгло имѣица
 T имѣтѣи вѡзрaста телeсна· смагло и нeκpѡгло имѣица
 D имѣти вѡзрaста телeснагo· смагло и нeκpѡгло имѣи
 Z видѣти вѡзрaста тѣлeсна· смагло и нeκpоyгло имѣица
 M имѣти вѡзрaста телeсна· смагло нeκpѡгло имѣиe
 γ ὄψιν, ἀλλ' ὥσπερ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, μικρὸν ὑποκαταβαίνουσαν,
 A лицe·
 B лицe· нѡ iакоже мѣре его малыи сѡхoдaцe·
 T лицe· нo iакw* мѣре егѡ малы сѡхoдaцe
 D лицe· нo iакo* мѣре его мали сѡхoдaцe
 Z лицe нo iакo* мѣрь егo малы сѡхoдaцe
 M лицe· нo iакоже мѣри его малы вѡсѡхoдaцe
 γ ὀλίγον ἐπιφοινισσομένην, ὅσον ὑποφαίνειν τὸ σεμνόν τε καὶ συνετὸν
 A малымѣ нарoуменьнo·
 B рѡмeнo же мали· iакоже сaнoвитпoе же и рaзoум'нoе·
 T рѡманw * малы iакw* сaнoвитw· eже рaзѡмнoе
 D рѡманo * мали· iакоже гaвити сaнoвитo· e* и рaзѡмнoе
 Z рѡманo * малы· iакo* сaнoвитз eже
 M рѡманы же малы· iакоже сaнoвитз· eже рaзѡмнoе·
 γ τοῦ ἡθους, καὶ ἡμερον, καὶ τὸ καθάπαξ ἀόρητον· καὶ οἶαν πρὸ μικροῦ
 A вѡбѡгаиeмь же кpот'ка· и ѡноyдь вeзѡгнѣвьнь·
 B вѡбыгаи кpот'кoе· и ѡнѡдь вeзг'нѣвьньoе· и iакоже малoмь прѣж'e

T wbyγan kpw^τkwε· ἰ ῶνη^α bezh^ηβbhwe· и ιακωже малw^м преже
 D wblhγaa· kpo^τko^ε и ῶνη^α neh^ηβbhwo· ιακο^κ малw^м преж^αε
 Z obyγan kpo^τkoε и ῶνη^α bezh^ηβbhnoε· и ιαкоже маломz пре^κ
 M wbyγan kra^τkoε· и ιαкоже мало пре^κ

γ τὴν αὐτοῦ μητέρα ὁ λόγος ὑπέγραψεν· κατὰ πάντα γὰρ αὐτῇ

A блгъ и прѣмлтнвѣ·:

В сего мѣрь его слово написа· по всемоу· бо тои

T ceγw· мѣрь eγw cawo написа· по всем^δ· Ѹбо тої

D ceγo мѣре eγw cawo написа· по всем^δ· тоε

Z ceγo мѣрь его слово написа· по всем^δ· оубо тz^н

M ceγo· мѣрь eγo cawo написа· по всемоу· оубо тои

γ ἐκοινώνει καὶ ἐξομοιοῦτο.

A

В приwбѣцаеть cа и по^αбѣт cа·:

T прѣwбцает cа и пw^αбит cа·

D приобцает^т cа и пw^αбит^т cа·

Z приоб^ςцает cа и подовит cа·

M приwбцает^ς cа и подовит^ς cа·

6 β 26(56)

γ Ὁ δὲ ἅγιος Ἰάκωβος ὁ ἀδελφóθεις, ὃς ἔζησεν, μετὰ τὴν ἀνάληψιν

В Иаков же братъ бжїи· по възнесенїи

T Ιακωβ же братъ бжїи· по възнесенїи

D Ιαковъ * бра^т бжїи· по възнесенїи

Z Ιαковъ * бра^т бжїи· по во^ςнесенїи

M Ιαковъ же братъ бжїи· по възнесенїи

γ ἔζησεν ἔτη δώδεκα ὀκτώ. Οὗτος δὲ ὁ Ἰάκωβος ἐμέρισε τοῖς

В жить лѣт^т· кїи· съ иаковъ ρаз^αбли

T жи^т лѣт^т· кїи· съ іаков^ε· ρаз^αбли

D жи^т лѣт^т· кїи· съ іакомъ ρα^ςдбли

Z житъ лѣтъ· кїи· сz^н· ιαковъ ραz^αбли

M житъ лѣтъ· кїи· ce^н· ιαковъ ρаз^αбли

γ ἀποστόλοις τὰς χώρας καὶ παρήγγειλεν ἐνὶ ἐκάστῳ, ἵνα καθῶς

В страны ап'λωμ· и завѣща комоуж^αο иχъ· да ιαкоже въ коеи странѣ

T страны ап'λω^м· и завѣща кwm^ςж^αw иxъ· да ιακω^κ в кwει странѣ

D страны ап'λω^м· и завѣща ком^ςж^αw иxъ· да ιακω^κ кz коеи странѣ

Z страны ап'λωmъ· и завѣща комоуж^αο иxъ· да ιακο^κ в^ς коеи странѣ

M страны ап'λωmъ завѣща комδждо иxъ· да ιαкоже вz коеи странѣ

γ διδάσκει, ἀποστέλλη αὐτῷ κατ' ἐνιαυτὸν, ὃ καὶ ἐποίησαν

В Ѹчитъ· посилаѣтъ къ нем^δ· на всако лѣто писаниемъ· еже и сътворише

T κτω ουχι^т. посылает^т к нем^ѡ на всакѡ лѣт^т писаніе^м. еже и створиша
 D ουχι^т посылает^т к немѡ на всакѡ лѣтѡ писаніемъ^ѡ ѡ* и твориша
 Z ουχитъ. посылает^т к немѡ на всакѡ лѣтѡ писаніемъ. ѡ* и сътвориша
 M ουχитъ. посылает^т к немѡ на всакѡ лѣтѡ писаніемъ еже сътвориша
 γ ἅπαντες, ἵνα ὁμοφωνῆ τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ·
 B вѣси да не разньствоуеть нѡ да съгласуеть проповѣдь хѣва·
 T вси да не разньствѣетъ. но да съгласѣетъ проповѣд^ѣ хѣва·
 D вси да не разньствѣютъ. но да съгласѣетъ проповѣд^ѣ хѣва·
 Z вси да не разньствѣютъ. но да съгласуетъ проповѣданіа хѣва·
 M вѣса да не разнествѣютъ. но ^{аа} съгласѣетъ заповѣд^ѣ хѣва·
 The reinforcement of ὁμοφωνῆ to не разньствоуетъ. нѡ да съгласуетъ may be the translator's.

7 β 17,4(38,11)

γ Ταῦτα ἴστορεῖ Ἐπιφάνιος ὁ μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος λόγον ποιήσας
 B сие же написа епифаніе мнихъ прозвѣтеръ. сло^ѡ сътворивъ
 T сѣ же списа епифаніе мнихъ презвитеръ словѡ створивъ
 D сѣ же списа епифаніи мни^х презв^ттеръ. слово сътвори
 Z сѣ же списа епифаніи мнихъ прозв^ттеръ слово сътворивъ
 M сѣ и списа епифаніа мнихъ и прозвѣтеръ слово сътворивъ
 γ εἰς τὴν Θεοτόκον. Ὁ Ἰωσήφ ὁ μνήστωρ ἀποθνήσκει γηραῖος πᾶνυ,
 B ѡ сѣѡи бѣи. иосифъ же ѡбрѣч^ѣникъ старъ вел^ѣмъ. и ѡмрѣ живъ
 T ѡ сѣѡи бѣи. иосифъ же ѡбрѣч^ѣни^к старъ велми ѡмре
 D ѡ сѣѡи бѣи. Иосифъ же ѡбрѣч^ѣникъ старъ велми ѡмре сын
 Z ѡ сѣѡи бѣи. иосифъ * ѡбрѣч^ѣникъ старъ вел^ѣмъ ѡмре
 M ѡ сѣѡи бѣи. иосифъ же ѡбрѣч^ѣникъ. ста^ѣ вел^ѣми ѡмретъ.
 γ ἑκατὸν δέκα ἐτῶν, καὶ Ἰωακείμ ὁ πατὴρ τῆς Θεοτόκου ἐτῶν
 B лѣт^ѣ. рѣ. ивакымъ ѡцѣ сѣѡи бѣи. ѡмрѣтъ живъ лѣт^ѣ.
 T лѣт^ѣ. рѣ. ивакымъ ѡцѣ сѣѡи бѣи. ѡмре сын лѣт^ѣ.
 D лѣт^ѣ. рѣ. иоакимъ ѡцѣ сѣѡи бѣи. ѡмре лѣт^ѣ.
 Z лѣт^ѣ. рѣ. иакымъ ѡцѣ прѣѡи бѣи ѡмре сын лѣт^ѣ.
 M рѣ. ивакимъ ѡцѣ сѣѡи бѣи ѡмре сын.
 γ ὀγδοήκοντα, καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς Ἄννα ἐτῶν ἑβδομήκοντα ἑννέα.
 B пѣ. мати же еѡ ан^ѣна жить лѣтѣ. ѡѡ.
 T пѣ. мѣти же еѡ ан^ѣна лѣтѣ. ѡѡ.
 D пѣ. мѣти же сѣѡи бѣи ѡмрѣ сын лѣтѣ. ѡѡ. сѣѡа анна.
 Z пѣ. мати * еѡ ан^ѣна лѣтѣ. ѡѡ.
 M пѣ. лѣтѣ. мати же еѡ ан^ѣна ѡмре лѣтѣ сын. ѡѡ.

Lexical Variation. The copies transmit the same text, but show variation in 0 AB ѡсрѡза : TZM ѡм, 1 ABM марина : TZ маринамъ, 2

АВ СТЪИДЪЛИВА : TZM срамѣжълива, 3 ВМ трини : ATZ седмь, АМ въ црькзвъ : VTZ от, М вѣ лѣтъ : ABTDZ ѿ лѣтъ plus ABTDZM и ѿ мѣсаць, АВ богословьца : TDZM богослова. The shifting coalitions of witnesses in five cases suggest that the three cases of identical opposition may not be *conjunctive* but rather *coincidental* like the others. In 3, the variation (save the last) parallels that of γ and β ; the contamination in M suggests that the β readings may have been added in translation in the margin of the protograph, which ATDZ read as the *author's final intention*. In A, 2 СТЪИДЪЛИВА is misspelled, which suggests that the word was already in its antigraph.

Heterography.¹¹ The six copies agree in spelling 74 words and abbreviations;¹² 343 words and abbreviations differ. The variation in *jers* (ъ and ѡ), *jotation* and *nasals* (ѣ and ѧ) is most clearly shown numerically.

Jers. The copies retain the 210 orthogrammatical *jers* variously (75% B, 65% A, 59% M, 44% Z, 32% D, 27% T), and their distribution (in the construct: ѡ 58:42 ѡ) is complicated by the addition of the *pajerok* ³ replacing both ѡ and ѡ (2:89:9 A, 1:80:19 B, 51:33:16 T, 83:10:7 D, 61:18:21 Z, 85:5:10 M).

Jotation. The construct spells ѧ:ѧ in a proportion 85:15, which becomes 89:11 A, 90:10 B, 96:4 T, 92:8 D, 93:7 Z, 95:5 M. The increase of ѧ is caused by failure to jotate (A₂ B₆ T₆ D₂ Z₈ M₂) and doubling of ѧ (B₃ M₁), the decrease of ѧ by replacement with ѧ (T₅ D₁ Z₅ M₉) and with ѣ (B₁).

The construct spells ѣ:ѣ (BTDZM broad ѣ) in a proportion 82:18, which becomes 75:25 A, 99:1 B, 88:12 TD, 95:5 Z, 83:17 M. The increase of ѣ is caused by failure to jotate or write broad ѣ (B₂₄ T₇ D₇ Z₁₉ M₆) and by substitution for ѡ (A₁ B₂ Z₁ M₁), ѣ (A₃ B₃ T₉ D₆ Z₉ M₁₀), ѧ (A₁ B₁) and ѧ (A₆ B₁₀ D₁).

The construct spells ѡ:ѡ:ѡ in a proportion 94:0:6, which becomes 79:1:20 A, 62:32:6 B, 32:50:18 T, 42:25:33 D, 32:54:14 Z, 29:54:17 M. The shift from ѡ to ѡ (prevalent in TZM) is surely due to the

⁽¹¹⁾ The numerical data are based on the comparison to a normalised construct of the text in a dossier *Troica i Vera*, which can be obtained upon request from <hilandar@osu.edu>. Subscript numerals indicate frequency.

⁽¹²⁾ Disregarding graphic variation of ѡ and ѡ, ѡ and ѡ.

presence of a monographic *u* in the protograph; note also the substitution of $\mathfrak{U}/\mathfrak{U}$ for monographic $\mathfrak{K}/\mathfrak{K}$ (A₁₆ B₈ T₈ D₄ Z₂₆ M₂₄).

Nasals. The construct spells \mathfrak{K}_{23} and \mathfrak{K}_{16} and \mathfrak{A}_{35} and \mathfrak{K}_{15} ; transmitted are only \mathfrak{K} (A₁ B₃₉ T₃₃ D₁₆ Z₀ M₃) and \mathfrak{A} (A₂ B₁₂ T₂₂ D₈ Z₂₁ M₃₆). The increase of \mathfrak{K} is caused by lack of jotation (A₁ B₁₆ T₃), substitution for $\mathfrak{U}/\mathfrak{U}$ (B₁ T₇ D₂) and \mathfrak{Z} (A₁ B₂); \mathfrak{K} is confused with \mathfrak{A} (B₁ T₃ M₂) and \mathfrak{A} with \mathfrak{K} (B₁₁) or substituted for \mathfrak{K} (T₅ D₁ Z₅ M₉).

The heterography outlined above is particular to every copy: none of them can be derived from any other. The divergence of spellings is primarily related to the make-up of the protograph, transmitted to the copies by at least two separate but very similar antigraphs, viz. the *Book on the Trinity and Faith* (ATM) and the *Golden Chain* (Z). The variation in distribution of the *jers*, from AB with prevalent \mathfrak{U} -spelling to DZM with prevalent \mathfrak{Z} -spelling, shows that the antigraphs did not have two *jers*, but one, transliterated in AB and excessively transcribed in DZM. The variation in *jotation*, including that of the *nasals*, shows that this feature was not marked in the antigraphs but variously added by the copyists. The variation of *u* and the *nasals* exclusively with vowel monographs shows that the antigraphs did not have vowel digraphs.

Glagolitic. This is the notation underlying both the *Book on the Trinity and Faith* and the *Golden Chain*,¹³ providing no ready model to copy: they had to be reformatted letter for letter in Cyrillic. Even though the transmission of this translation lacks proof, it shows traces of Glagolitic writing in the misspelling 2 стъимива А (which is best explained as a misreading of the Glagolitic ligature ѡѡ as ѡѡ) and the confusion of $\mathfrak{K} \leftrightarrow \mathfrak{A}$ (1 встакѡше, 4:0 знамение ВТDZM, 5 вбываемъ А, 7 епифанїа¹⁴ М), $\mathfrak{U} \leftrightarrow \mathfrak{U}$ (0 прозвѡтер- Z прозвѡтер- А прозвѡтер- В, 7 прозвѡтер- Z прозвѡтер- М прозвѡтер- В, 1 иерѡвѡм- А іерѡвѡм- М ерѡвѡм- ВZ іурѡвѡм Т, 4 свѡно М), $\mathfrak{U} \leftrightarrow \mathfrak{U}$ (4 прѡклонѡны В, 5 мѡръ Z, свѡнь ABD), $\mathfrak{U} \leftrightarrow \mathfrak{U}$ (6 послаждѡ В, разнѡствѡдѡть DM), $\mathfrak{U} \leftrightarrow \mathfrak{U}$ (4 врьства М), $\mathfrak{U} \leftrightarrow \mathfrak{U}$ (2 вѡмѡфоръ Z, 5 сѡновѡтъ ZM), $\mathfrak{U} \leftrightarrow \mathfrak{U}$ (4 нарѡсо М) and $\mathfrak{U} \leftrightarrow \mathfrak{U}$ (2 рѡцы, роусы Z, 4 имѡ В, присуспенъ А), which are not triggered by Cyrillic.

⁽¹³⁾ Proof is found in individual retentions of Glagolitic values of numerals.

⁽¹⁴⁾ The confusion here suggests that the BT ending -ѡ reflects the antigraph.

Flat Tradition. The transmission of this translation shows that all copies are siblings, equidistant from one of two antigraphs that have no detectable separative variants from their protograph. There is no correspondence of the retention or the distribution of the *jers* to either the dating or location of the copies. Older copies show secondary forms (e.g. 3 съложивъ В), younger retain original ones (e.g. 2 исплънь ВТМ and double vowels in the imperfect 1 вѣаше Z, ѿхождаахъ ZМ, пребывааше ТМ). Traces of dialect are accidental, save in Z, and marginal.

Quality of Transmission. Variation heavily affects desinences, corrupting the information structure of the text, e.g. 1 блюдѣщи црькзвъ и жрътвѣникъ → блюдѣщи црькзвѣ АВ и жрътвѣника АВТМ, 2 пагѣ срѣднѣаго възрѣстѣ имѣщи → пагѣ срѣднаго възрѣста имѣща ТЗМ, роуцѣ оуи → роуцы оуи, чрънѣ бръви → чръни бръви ZМ, роуцѣ длъзи → роуцы долзи Z, 5 сановитюе же → сановито· еже ТД сановитъ· еже ZМ). None of the copies is free of such corruption (A often omits difficult passages), none shows *substantive* variants, all are *accidental*,¹⁶ even the lexical ones. The high incidence and triviality of errors in the copies makes it evident that they belong to learners seeking access not only to the content of the text but to its language as well.

The Copy-Text Approach. The choice of a concrete copy upon which to base the study and edition of the text (in this case probably T or Z) is prejudicial. Follows a meticulous analysis of its spellings without allowing for their precariousness. By not setting apart the majority of the text the illusion is created that the language is one, that of the copyist, and not the intersection of *Slavonic* with a different dialect. When this ‘language’ is finally compared to that of unrelated texts copied in the same area and period, data and errors are lumped together and *virtual* Old-languages are created, labelled according to the minority dialectal component. The most pernicious result of this lumping is that it invariably suggests *development* of the ‘language’, which is not a feature of *Slavonic*.

⁽¹⁶⁾ I borrow this distinction from Walter W. Greg, *The Rationale of Copy-Text*, “Studies in Bibliography”, 3 (1950-51), pp. 19-37.

The Eclectic Approach. The transmission of our translation shows that the text is *Slavonic* and not indigenous to any area (even though its South Slavic paternity is obvious). It should be carefully reconstructed with original readings retained in any of the copies, all variants to it should be collated and their patterning be diagnosed following the *error analysis* of second-language acquisition.¹⁷ These patterns should then be compared to those in the transmission of other texts, which may give cause to review and refine the reconstruction and the patterning of variants or even to detect hitherto unnoticed relations.

Not Complementary. The *copy-text* approach is not only not complementary to the *eclectic* approach, both are incompatible. The dominance of the former in studies of medieval Slavic texts is based on a fundamental misunderstanding of the work of Joseph Bédier on the French *chansons de geste*¹⁸ by Dmitrij S. Lixačev.¹⁹ Bédier had shown that internal and external evidence in the extant versions proved that these witnesses obviated the construction of earlier models because they were intimately connected to concrete places, personages and times; their variations were essentially *co-authorial*. Lixačev failed to comprehend (1) that such co-authorship could only develop in the same *vernacular* language and (2) that the *Slavia slavonica* offered little room, if any, to the vernacular or to co-authorship (save in Bulgarian Glagolitic compilations of the IX-XIII centuries and, perhaps, the Russian *Chronicles*). Bédier would not recognise his ‘It is the extant versions that claim our attention and no longer their hypothetical lost models’²⁰ in Lixačev’s dogmatic ‘Reconstructions of a text cannot replace the actually transmitted

(17) See William R. Veder, *Three Russian Copies of the Scete Patericon. Error Analysis*, “Ricerche slavistiche”, N.S. 2 (2019), pp. 223-233.

(18) See Joseph Bédier, *Légendes épiques, recherches sur la formation des chansons de geste*, voll. 1-4. H. Champion, Paris 1908-13, and the lucid review by Ferdinand Lot in “Romania”, (1913), pp. 593-598.

(19) Дмитрий С. Лихачев, *Текстология на материале русской литературы X-XVII вв.* Ленинград, Наука 1962; 3rd ed. (при участии А. А. Алексеева и А. Г. Боброва) С.-Пб., Алетея, 2001.

(20) Joseph Bédier, *Légendes...*, cit., vol. 4, p. 475.

texts',²¹ which inadvertently makes a mockery of the concept of *text*, burdening it with two mutually exclusive meanings.

It is high time Slavic studies came to recognise the overarching necessity to set *Slavonic* apart from any of the vernaculars and recognise it as a separate language, faintly familiar but with complicated syntax and devoid of development over time, and, in its wake, the marked traces its Glagolitic witnesses have left in all dialect areas.

RÉSUMÉ

La traduction slavonne d'une compilation grecque témoigne d'une transmission sur plus de trois siècles à partir de deux antigaphes en écriture glagolitique. L'hétérographie des six copies revues fournit preuve de l'indépendance des transcriptions en cyrillique. La qualité de leurs leçons révèle des mains profanes, mal à l'aise envers la langue du texte. Ces circonstances donnent à l'étude et l'édition des textes slavons la préséance à l'approche éclectique devant l'approche traditionnelle à partir d'un témoin de base (édition de référence), dont la dogmatisation peut être identifiée comme reposant sur une mélecture des oeuvres de Joseph Bédier par Dimitij S. Lixačev.

(²¹) Dmitrij S. Lixačev, *Grundprinzipien textologischer Untersuchungen der altrussischen Literaturdenkmäler*, in Gunter Martens, Hans Zeller (ed.), *Texte und Varianten: Probleme ihrer Edition und Interpretation*. C. H. Beck, München 1971, pp. 301-315; Russian: *Основные принципы текстологических исследований памятников древнерусской литературы*, in *Текстология славянских литератур: Доклады конференции. Ленинград, 25-30 мая 1971 года*. Ленинград 1973, pp. 219-234.

Abbreviations:

CANT – Maurits Geerard, *Clavis apocryphorum Novi Testamenti*. Brepols, Turnhout 2001.

BHG – François Halkin, *Bibliotheca hagiographica graeca*. 3rd ed. Société des Bollandistes, Bruxelles 1957, repr. 1985.

BHBS – Klimentina Ivanova, *Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica*. M. Drinov, Sofia 2008.

